

1. Терещенко А. Львівський державний академічний театр опери та балету імені І. Франка". К., 1989. 2. Проскуряков В., Ямаш Ю. // *Театральна бесіда*. № 1. 1991. 3. Проскуряков В. *Феномен Лисика // Галицька брама*. – № 8. 1995 – С.8-9. 4. Проскуряков В. *Дім Лисика у Львові: задуми, які можуть стати реальністю // Просвіта* № 19. – 1996. – С.4. 5. Диченко. Є. *Лисик*. – К., 1978.

УДК 711.424.6

Петрик В.М.

НУ “Львівська політехніка”, кафедра РРАК

ЕТАПИ РОЗПЛАНУВАННЯ АДМІНІСТРАТИВНО-РЕЛІГІЙНОГО ЦЕНТРУ НА КРИЛОСЬКІЙ ГОРІ В ХІ-ХVІІІ СТ.

© Петрик В.М., 2000

Подано основні результати відтворення планувальних етапів розвитку князівсько-єпископського центру літописного Галича та пізньосередньовічного Крилоського монастиря на основі систематизації та аналізу результатів архітектурно-археологічних досліджень території Крилоського городища.

Крилоська гора – мисове городище площею близько 50 га на території с.Кринос Галицького району Івано-Франківської області. Плато гори перетнуто поперек трьома лініями земляних валів різного стану збереженості, а в його північній частині знаходиться укріплене урочище "Золотий Тік". На центральній ділянці городища існує комплекс різночасових споруд: колишні Митрополичі палати ХІХ ст., церква Успіння Пресвятої Богородиці ХVІ-ХVІІІ ст., фундаменти єпископських палат ХVІІ-ХІХ ст. та літописної Богородичної церкви (Успенського собору) ХІІ ст. Протягом багатьох десятиліть дослідження Крилоської гори є ключовими у вирішенні питання локалізації центру (літописного міста) Галича ХІІ-ХІІІ ст. та вивчення його планувальної структури.

У ХІХ ст. більшість дослідників вважали цю гору давнім слов'янським городищем (т.зв. поганським або хорватським Галичем). Виникнення назви "Кринос" пов'язувалось із заснуванням тут монастиря з катедральною церквою в ХІV-ХV ст., що проіснував до кінця ХVІІІ ст.[1]. Історичні та археологічні дослідження О.Чоловського, Й.Пеленського, Л.Чачковського та Я.Пастернака (відкриття ним у 1936 р. решток Успенського собору) дали вагомі підстави для ототожнення Крилоського городища з літописним містом Галичем[2]. Водночас існує ряд проблем, вирішити які можуть лише комплексні архітектурно-археологічні дослідження. Дотепер не локалізовано остаточно княжий двір з церквою св.Спаса, згадані в літописі під 1153 роком, Німецькі ворота, монастир з церквою св.Івана [3], середньовічний монастир Кринос [4] та єпископський двір ХІІ-ХVІ ст.

Археологічні дослідження останніх десятиліть вказують на безперервність заселення території Крилоської гори з кінця Х – початку ХІ ст. і до сьогодення. Експедицією під керівництвом В.Ауліха тут виявлено окремі археологічні знахідки та споруди, датовані попередньо ще ХVІІІ-ХVІІІ ст.[5]. Досліджені в ході багатолітніх розкопок оборонні споруди, численні житла та господарські об'єкти кін.Х – поч.ХІІ ст. засвідчують існування в цей час укріпленого міського поселення - ранньосередньовічного Галича [6].

Водночас етап становлення Галича як столиці Галицького князівства у першій половині XII ст. викликає контраверсійні погляди, що, в першу чергу, пов'язані з невизначеністю щодо локалізації літописного княжого двору та єпископської резиденції [7]. На сьогодні існують дві гіпотези розташування княжого двору на Крилоській горі: в урочищі "Золотий Тік" та поблизу катедральної церкви Богородиці XII ст. Першу гіпотезу, висунуту та обґрунтовану ще О.Чоловським та Й.Пеленським, підтримав Я.Пастернаком та багатьма іншими дослідниками, не вдалося підтвердити, хоча на території Золотого Току протягом багатьох років проводились дослідження кількома археологічними експедиціями [8]. Водночас матеріали, отримані в ході розкопок південно-західної частини центральної ділянки Крилоського городища, привели В.Ауліха до думки, що в цьому районі була розташована якась монументальна споруда XII-XIII ст. [9]. У ході археологічних досліджень 70-80-х рр. він дослідив забудову городища X-XIII ст., виявив сліди поселення VIII-IX ст., рештки кам'яних конструкцій біля Успенського собору, пізньосередньовічний могильник та фундаменти єпископських палат XVII-XVIII ст., але підтвердити свою гіпотезу про розташування княжого двору в районі Успенського собору не встиг.

Значна кількість археологічних матеріалів належить також до періоду після занепаду Галича – столиці, коли Крилоська гора залишається осідком єпископів, митрополитів та митрополичих намісників з катедральною церквою і монастирем. Найбільш насичений знахідками та археологічними об'єктами культурний шар знаходиться на центральній ділянці городища, поблизу існуючої Успенської церкви. Муровані укріплення, зведені навколо церкви в кінці XVI ст., фундаменти єпископського палацу XVII ст., численні рештки житлових та господарських споруд XVI-XVIII ст., сліди реконструкції давніх земляних укріплень, відкриті в ході багатолітніх досліджень, свідчать про значне піднесення в цей час єпископського осередку на Крилоській горі [10].

Комплекс вивчених історичних джерел та виявлених археологічних об'єктів уможливив появу перших науково обґрунтованих реконструкцій забудови столичного міста Ю.Лукомським та Т.Трегубовою [11]. В 1994 р. на кафедрі РРАК архітектурного факультету ДУ "Львівська політехніка" автором у дипломній роботі "Реконструкція історичного ядра давнього Галича"(керівники – д-р арх., проф. Рудницький А.М., асист. Діба Ю.Р., Лукомський Ю.В.) зроблено чергову спробу графічного відтворення планувального укладу та забудови Галицького міста на рубежі XII-XIII ст. Реконструкція проводилась за допомогою комплексного планіграфічного аналізу сукупних археологічних матеріалів та порівняльного аналізу планування дитинців столичних міст Київської Русі. В роботі визначено гіпотетичний перебіг давніх вулиць, оборонних ліній, меж садибної забудови, зроблено спроби локалізації невідомих монументальних споруд, зокрема – княжого палацу. Згідно з реконструкцією, в сер. XII ст. на центральній ділянці городища існувала група споруд: княжий двір, Успенський собор та єпископський двір, що були композиційно та функціонально поєднані в один адміністративно-релігійний комплекс [12]. Апробацію цих теоретичних положень можна було провести тільки в ході археологічних досліджень.

На центральній ділянці Крилоської гори протягом 1995-99 рр. проводились широко-масштабні археологічні розкопки. У 1996 р. Археологічною експедицією Національного заповідника "Давній Галич" під керівництвом д-ра В.Барана та археолога Б.Томенчука в західній частині на ділянці між Успенською церквою XVI-XVIII ст. та Митрополичими палатами XIX ст. виявлено фундамент окремого стовпа, кладений з повторно використаних тесаних вапнякових блоків на глиняному розчині, та вимостку з дрібних уламків

туронської крейди, датовані XII ст. Вони можуть бути інтерпретовані як елементи благоустрою північно-західної ділянки здогадного літописного княжого двору [13]. Варто зазначити, що межі та орієнтація вивченої ділянки з кам'яною вимосткою виявились дуже близькими до гіпотетичних меж княжого двору, визначених у вищезгаданій авторській дипломній роботі 1994 р.

У 1998 р. археологічні дослідження на городищі в Крилосі вела експедиція РНДЦ "РАС" Ін-ту Археології НАН України. Архітектурно-археологічні дослідження фундаментів Успенського собору XII ст. (керівник – Ю.Лукомський) дали можливість не тільки прослідкувати благоустрій навколо храму в часі його існування, а й виявити систему житлової та господарської забудови до його будівництва з X – початку XII ст. [14]. У ході рятівних досліджень при північно-західному крилі Митрополичих палат (Ю.Лукомський, В.Петрик) виявлено різночасові об'єкти: пандус-під'їзд XIX ст., підвальне приміщення дерев'яної будівлі кін. XVII- поч. XVIII ст., підстовпові ями дерев'яних споруд XIII- XIV ст., рештки комплексу дерев'яно-цегляних будівель середини XII ст., господарські об'єкти XI ст. та ранньозалізного віку. Серединою XII ст. датуються дві симетрично розташовані споруди, зведені у своєрідній будівельній техніці, яка вперше зафіксована на території Галича і має близькі відповідники в пам'ятках Центральної та Східної Європи пізнього середньовіччя [15]. Це були, ймовірно, двоповерхові будівлі з глибоко закладеними дерев'яними фундаментами під зовнішні стіни та додатковими опорними стовпами по периметру. Перший поверх мав, ймовірно, зрубну конструкцію стін з тесаних брусів 32×32 см в перетині, тоді як другий – каркасну (фахверкову) конструкцію з глиняним та цегляним заповненням стін. Дах був покритий олов'яними листами, аналогічно до палацових споруд XI-XII ст. Києва та Чернігова. За комплексом архітектурно-археологічних характеристик ці нововідкриті об'єкти слід інтерпретувати як житлові будівлі княжого двору. Розміри споруд через фрагментарність їх дослідження можна встановити поки що тільки гіпотетично: 7.4×7.4 (10,75-?) м. Будівлі знищено пожежею, ймовірно, в кінці XII- першій половині XIII ст. На цьому місці в XIII-XIV ст. існували ще послідовно дві каркасно-стовпові будівлі, близькі за параметрами до попередніх споруд.

Прив'язка нововиявлених споруд XII ст. дає можливість встановити певні планувальні-композиційні закономірності розпланування центру княжого Галича на етапі закладки Успенського собору (див. рисунок). Вісь симетрії даних будівель (a-a), лінія фронту їх північних стін (b-b) та межі кам'яної вимостки (c-c; d-d) задають основний планувальний модуль (M), що мав би становити близько 32,5 м – 100 візантійських футів. Цей розмір відповідає ширині Успенського собору на рівні фундаментів. Межі території здогадного княжого двору фіксуються осями c, d та f, де f – північна межа земляного валу. Відстань між c та f становить 2M (65 м). Довжина ділянки по лінії захід-схід могла становити 2,5M (81,25 м). При цьому центральною віссю всього комплексу мала б бути вісь e, що проходить якраз по гребеню гори і фіксується центром західної стіни Успенського собору. Зміщення планувальних осей Успенського собору зумовлене як традицією закладки осі храму по точці сходу сонця в певний день, так і наявністю попередньої планувальної структури на його ділянці. Однак при цьому його основні композиційні осі прив'язані до осей вже існуючого княжого двору. Аналогічне зміщення планувальних осей світських та культових споруд засвідчене на дитинці Перемишля, де основним планувальним модулем є довжина храмово-палацового комплексу X-XI ст. (M=45м), що співрозмірний з параметрами дитинця ($2M \times 2M$) та задає довжину закладеної на початку XII ст. церкви Івана Хрестителя ($0.5M=22.5м$) [16].

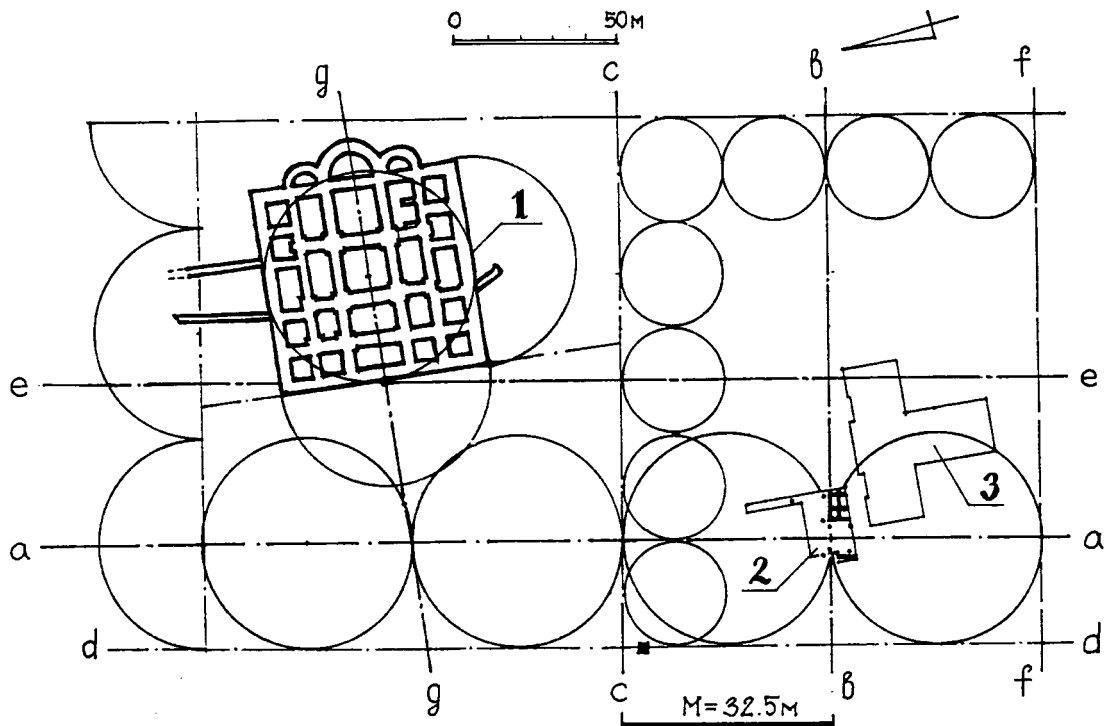

Схема розпланування центру княжого Галича в сер. XII ст.:

- 1 – Успенський собор XII ст.; 2 – розкоп 1998 р. зі спорудами сер. XII ст.;
3 – Митрополучі палати XII ст.; a-a, ..., g-g – реконструйовані планувально-композиційні осі

Планувальний аналіз всіх виявлених різночасових археологічних та архітектурних об'єктів дає можливість розробити періодизацію етапів розпланування центральної ділянки городища з кінця X і до XVIII ст.

1-й етап. XI- поч.XII ст. Центральна ділянка города забудована квадратними в плані (3.5÷4м) заглибленими житлами. Планування - регулярне, основними елементами якого є вулиці та садиби, орієнтовані переважно паралельно до лінії оборонних укріплень та по експозиції схилів.

2-й етап. 1-а пол. XII ст. В 30-х - на початку 40-х років XII ст. на вищевказаній ділянці закладається княжий двір площею 0.4-0.5 га в осях попередньої планувальної структури. В цей же час перед північним фронтом двору виділяється ділянка під будівництво майбутнього Успенського собору. На захід від неї розплановується центральна площа міста, де ще до побудови катедрального храму могли існувати і монументальні споруди.

3-й етап. 1145(57) р.- 2-а пол.XIII ст. Побудова Успенського собору, розташованого у відмінних від княжого двору планувальних осях, змістила акценти композиційного центру міста. Катедральний храм Успення Богородиці з центральною площею, вимощеною алебастровими плитами, стає основною містобудівною домінантою.

4-й етап. Кінець XIII- сер. XVIст. Занепад міста, оскільки з 2-ої пол. XIII ст. центр політичного, господарського та релігійного життя під тиском татарської загрози переноситься до Холма, Володимира, Перемишля, а згодом – до Львова. Існування катедри не супроводжується активною розбудовою митрополичого та єпископського комплексу, при храмі існує монастир, що зветься "Крилоським". Цей етап фіксується малою кількістю археологічного матеріалу та нечіткою датуючою стратиграфією.

5-й етап. У 2-й пол. XVI ст. розбирається давній храм Успення Богородиці, що перебував на той час в аварійному стані. На захід від нього закладається нова катедральна церква з мурованими оборонними укріпленнями у формі чотирикутника з чотирма оборонними вежами-бастеями на кутах. Зміцнюються старі земляні вали та ескарпи. Територія між ними та новим оборонним комплексом забудовується житловими та господарськими спорудами нового єпископського центру та монастиря. Існування оборонного монастиря припиняється в кінці XVIII ст.

1. Петрушевич А. О соборной Богородичной церкви в городе Галичи. – Львів, 1899. – С.41, 73-74; Чачковський Л., Хмилевський Я. Княжий Галич. Станиславів, 1938. С.57; Czolowski A. O polozeniu starego Halicza. – Lwow, 1890. – S.18. 2. Пастернак Я. Старий Галич. Археологічно-історичні дослідження у 1850-1943 рр. 2-е видання. – Івано-Франківськ, 1998. – С.41-69, 92. 3. Полное собрание Русских летописей. Т.2. Ипатьевская летопись. – М., 1962. – С.462-463. 4. Пастернак Я. Вказ. праця. – С.32-33. 5. Аулих В. Историческая топография древнего Галича // Славянские древности: Этногенез. Материальная культура древней Руси. – К., 1980. – С.143-144. 6. Джебеджора О. Проблеми історичної топографії давнього Галича // Записки НТШ, Праці історико-філософської секції, Т.ССХХІІ. – Львів, 1991. – С.295-296. 7. Баран В. Давній Галич у світлі археологічних досліджень // Археологія. – Київ, 1999. – № 2. – С.78, 80; Томенчук Б.П. Три періоди розвитку Галича / Еволюція розвитку слов'янських градів VIII-XIV ст. у передгір'ї Карпат і Татр. Тези доповідей та повідомлень міжнар. археол. конф. – Львів, 1994. – С. 21. 8. Баран В. Вказ. праця. – С.79, 81. 9. Аулих В. Вказ. праця. – С.148. 10. Мельничук О. Пізньосередньовічна археологія Крилоса / Галич і Галицька земля. – Київ-Галич, 1998. – С.145-146. 11. Лукомський Ю. Архітектурна спадщина давнього Галича. – Галич, 1991. – Іл.20; Трегубова Т. Гардарика // Старожитності. – Ч.5-6. – 1994. – С.31. 12. Архів кафедри РРАК ДУ "Львівська політехніка". – 1994 р. 13. Баран В. Вказ. праця. – С.83. 14. Лукомський Ю., Петрик В. Серце княжого Галича // Галицька брама. – Галич-Львів, 1998. – Ч.9. – С.5. 15. Петрик В. Відтворення елементів містобудівельної структури Галича XII-XIII ст. за архітектурно-археологічними дослідженнями / Галицько-Волинська держава (матеріали і дослідження). – Львів, 1999. – С.32-33. 16. Петрик В. Трансформація містобудівельної структури Перемишля X – початку XIV ст. // Вісн. ДУ "Львівська політехніка". – 1999. – №375. – С.52-56.

УДК 72.01+72.03(477)

Предко О.Б.

НУ "Львівська політехніка", кафедра ХОІА

ОРДЕР У ЖИТЛОВІЙ АРХІТЕКТУРІ ЛЬВОВА І ЗАМОСТЯ XVI-XVII СТ.

© Предко О.Б., 2000

На прикладі кам'яниць Львова (Україна) і Замостя (Польща) розглянуто застосування ордеру у вигляді міжвіконних колон інтер'єрів XVI-XVII ст. Зроблено обміри, виявлено спільні характеристики ордеру житлових будинків, що свідчать про спільне походження та взаємні впливи двох міст, спричинені торговельними і культурними зв'язками вірмен, зокрема, вплив архітектурно-будівельного середовища Львова XVII ст.